

LA GIRONA MEDIÈVAL

La clau del regne

Més de 700 anys separen la Girona romana (*Parva Gerunda*) de la ciutat del segle XVI. Entremig, subjecte i objecte de canvis i de continuïtats, Girona vivia uns segles que han configurat poderosament el seu aspecte i la seva imatge actuals. Ciutat de frontera cap al sud o cap al nord, enclavament de l'organització eclesiàstica, comtal i reial, centre econòmic, fogar de cultura i de cultures: és en molts aspectes que la Girona medieval ens mostra la seva identitat, la de ser clau del regne.

UN ENCLAVAMENT ESTRATÈGIC

La inclusió de la ciutat dins l'Imperi franc, el 785, significà la seva vinculació directa amb els centres europeus. Aquest fet determinant en la història de Girona, compartit amb la resta de la Catalunya Vella, va implicar l'afirmació de la seva condició de clau del regne, de recinte estratègic dins una frontera que va guaitar cap al sud fins al segle XII. Més tard, però, el perill va venir del nord, com al 1285, o d'altres punts, com al 1462, en el marc d'una guerra civil.

FRESC DE SANT VICENÇ DE CARDONA

El primer paisatge de Girona conegut, on es representa un episodi del setge de 1285 segons el relat de Bernat Desclot: els defensors de la ciutat (1) surten per la porta Onnaris (2) i ataquen un escamot francès de cavalleria (3). Observem l'espai urbà on es desenvolupen els fets (actual àrea de Quatre Cantons i arcades de la Rambla o voltes d'en Rosés) (4), així com l'heràldica dels combatents amb els cards de Ramon Folc de Cardona, el cap militar de la defensa (5) i les flors de lis del rei de França (6).

LA FORMA DE LA CIUTAT

Els segles centrals de l'edat mitjana veieren el reviscolament de la ciutat. El flux de població rural cap a una Girona artesana i comercial obligava a estendre's molt més enllà dels límits que imposaven les muralles antigues. Es va créixer seguint els camins d'entrada a la ciutat, vora el mercat i a recer d'esglésies i monestirs, fins a bastir burgs i barris completament nous. Com a resultat, entre els segles XII i XIV Girona va multiplicar per quatre la seva superfície urbana.

LA FORMA URBANA DE LA CIUTAT AL SEGLE IX

Cap al 800 la ciutat carolíngia dibuixava un primer eixample en redreçar les muralles. La Força Vella era un barri més, juntament amb els burgs de Sant Feliu, Sant Pere, Santa Eulàlia i els barris de l'Areny, Cap de l'Areny, Vilanova, Mercadal, Fontanilles i Cuguçac.

LA FORMA URBANA DE LA CIUTAT AL SEGLE XII

El burg de Sant Feliu estava consolidat i el de Sant Pere de Galligants despuntava. Hi havia cases a la Via Augusta i el mercat de l'Areny, era el principal nucli d'activitat, les hortes van anar estenent-se pels rius Ter i Güell.

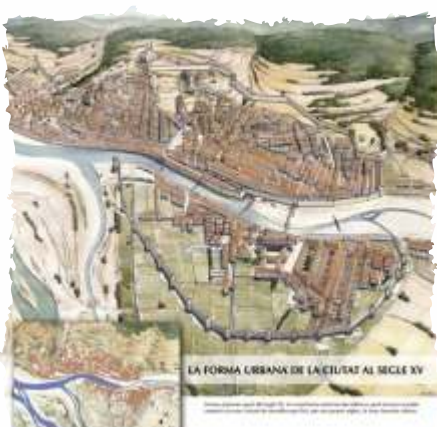
LA FORMA URBANA DE LA CIUTAT AL SEGLE XIII

Girona abans del 1.250. Els nous barris de l'Areny, Cap de l'Areny, Vilanova i Puig de Vilanova eren el centre comercial i burgès. S'urbanitzava el Mercadal, al voltant de l'església de Santa Susanna, dels molins i del convent de franciscans.

LA FORMA URBANA DE LA CIUTAT AL SEGLE XIV

Girona vers el 1.350. La ciutat assolia la plenitud física. S'afegien els convents dels predicadors, framenirs, mercedaris, carmelites i clarisses. A la riba esquerra de l'Onyar es va urbanitzar el Mercadal, el Cuguçac i Fontanilles.

LA FORMA URBANA DE LA CIUTAT AL SEGLE XV

Girona al primer quart del segle XV. La ciutat havia entrat en decadència, però va poder construir un nou cinturó de muralles que fixà, per uns quants segles, la nova fesonomia urbana.

PLANTES DE JORDI SAGRERA

S. IX. Cap al 800 la ciutat carolíngia dibuixava un primer eixample en redreçar les muralles. La Força Vella era un barri més, juntament amb els burgs de Sant Feliu, Sant Pere, Santa Eulàlia i els barris de l'Areny, Cap de l'Areny, Vilanova, Mercadal, Fontanilles i Cuguçac.

S. XII. Girona vers el 1.160. El burg de Sant Feliu estava consolidat i el de Sant Pere de Galligants despuntava. Hi havia cases a la Via Augusta i el mercat de l'Areny, era el principal nucli d'activitat, les hortes van anar estenent-se pels rius Ter i Güell.

S. XIII. Girona abans del 1.250. Els nous barris de l'Areny, Cap de l'Areny, Vilanova i Puig de Vilanova eren el centre comercial i burgès. S'urbanitzava el Mercadal, al voltant de l'església de Santa Susanna, dels molins i del convent de franciscans.

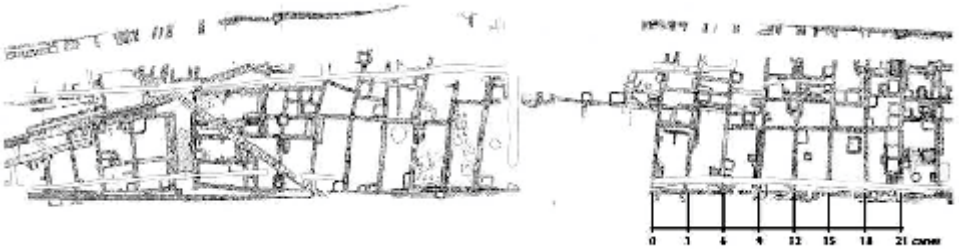
S. XIV. Girona vers el 1.350. La ciutat assolia la plenitud física. S'afegien els convents dels predicadors, framenirs, mercedaris, carmelites i clarisses. A la riba esquerra de l'Onyar es va urbanitzar el Mercadal, el Cuguçac i Fontanilles.

S. XV. Girona al primer quart del segle XV. La ciutat havia entrat en decadència, però va poder construir un nou cinturó de muralles que fixà, per uns quants segles, la nova fesonomia urbana.

ELS MECANISMES DE L'EXPANSIÓ URBANÍSTICA

El rei i les institucions eclesiàstiques, amb el bisbe al capdavant, van controlar el procés de creixement amb la cessió de terrenys per a la construcció a determinats agents a través de contractes regulats (emfitèutics). Els nous propietaris esdevenien així promotors immobiliaris, paper en el qual van destacar els burgesos benestants. Urbanitzaven, parcel·laven i finalment venien solars o patis a tercers mitjançant contractes d'establiment. Cada comprador edificava la seva parcel·la i es convertia en el propietari útil que carregava amb tota la fiscalitat. Fet i fet, com avui.

PLANTA GENERAL DE L'EXCAVACIÓ DE LA PLAÇA POMPEU FABRA (UdG)

CASES I BURGOS DE LA CIUTAT MEDIEVAL

La lleona de Girona

Aquesta columna coronada amb una escultura que representa una lleona és un element representatiu de la decoració que mostraven alguns dels edificis de la ciutat medieval. El seu ús i ubicació originals són tema de discussió, ja que mentre algunes fonts asseguren que la columna podria estar relacionada amb un hostel, d'altres consideren que més aviat havia de formar part d'un edifici senyorial, perquè un hostel no podria haver assumit la fabricació d'una peça monumental com aquesta. El que sí és cert és que la columna formava part d'un habitatge situat al burg de Sant Feliu, a l'actual carrer de Calderers, anomenat dels Perolers en època medieval perquè allà hi obrien els seus tallers els artesans del metall. El barri es va consolidar al s. XI i va ser molt actiu durant tota l'edat mitjana.

La casa urbana

Dibuixos de
Jordi Sagrera

El pati (1) era l'element central que feia de distribuïdor, donava llum al magatzem, a l'obrador i al celler de la planta baixa (2) i recollia l'aigua dels teulats en una cisterna. També s'hi ubicava l'escala (3), que donava accés a la llotja (4) de la planta noble. La sala era l'estança principal de la casa (5), però hi havia altres dependències, com la cuina. L'edifici es coronava amb el badiu, una mena de golfes molt obertes (6)

L'ÀMBIT PRIVAT

Les ciutats medievals, sobretot les mediterrànies, deixaven poc espai per a la privacitat: així com els obradors es muntaven al carrer, també les portes i finestres de les cases particulars estaven obertes durant el dia. Tot es podia veure i escoltar. La vida privada o domèstica transcorria amb molt poca intimitat.

Dins les cases es desenvolupaven la majoria d'activitats relacionades amb el manteniment de la vida: s'hi procurava aliment, vestit, llit i confort als membres de la família. De fet, era on la gent naixia i moria.

NAIXEMENT DE LA MARE DE DÉU,
de Pere García de Benevari, S. XV, MNAC
(Detall del retaule de Montanyana)

LA VIDA DINS DE CASA

Una de les principals ocupacions de les dones de la Girona medieval era la llar. Les gironines dedicaven gran part de les seves jornades a les tasques d'atenció de la casa i la família. Elles anaven a buscar l'aigua, mantenien el foc de les llars, feien el pa, sargien els vestits, etc. Les més privilegiades delegaven aquestes ocupacions a les seves serventes o, en algunes ocasions, esclaves.

Les relacions familiars també es construïen en aquest espai domèstic, per bé que també s'hi rebien forasters. A les sales i dormitoris les dones s'ocupaven d'ensenyar els infants i d'atendre els malalts i ancians; la mainada aprenia i es divertia, i els homes i dones es distreïen llegint, jugant, brodat o mirant per la finestra.

ASSISTÈNCIA I CARITAT

La franja inferior de la societat estamental medieval estava integrada pels pobres o *nihil habentes*, aquells que no tenien mitjans per guanyar-se la vida, el pa ni un sostre. Dins aquest grup s'hi trobava la gent sense diners i sense feina, els malalts, els vells, les dones vídues o els infants orfes. Tot i ser marginats, la mateixa societat entenia que havia de vetllar per ells i procurar-los algun suport per sobreviure. L'assistència als pobres era una manera d'exercir la caritat cristiana i, alhora, de garantir la pau social

EL NOM DE LES PERSONES

Quan la gent tenia un nom i prou hi havia gran diversitat d'antropònims. Des del segle XI, aquesta riquesa va anar minvant al ritme que apareixien els noms dobles: nom+nom del pare, nom+nom del lloc i nom+nom de l'ofici. A poc a poc aquests complements van acabar fixant-se com a cognoms. Per a les dones, el cognom corresponia al del pare o al del marit. També era freqüent l'ús de malnoms, mots o òlies.

Segle XI		Segle XII		Segle XIII		Segle XIV	
Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
Bernat	Garsenda	Pere	Maria	Pere	Guillema	Pere	Blanca
Gausfred	Ermessenda	Arnau	Constança	Ramon	Maria	Bernat	Guillema
Miró	Maria	Guillem	Guisla	Guillem	Beatriu	Guillem	Brunissenda
Pere	Bonafilla	Bernat	Garsenda	Arnau	Adelaida	Ramon	Agnès
Ramon	Blanca	Ramon	Arnaleta	Bernat	Ermessenda	Jaume	Caterina
Arnau	Eldiardis	Berenguer	Ermessenda	Jaume	Blanca	Joan	Adelaida

Selecció antroponímica de Jordi Sagrera

ELS CONFLICTES

La societat medieval no era ni de bon tros igualitària i tant a Girona com al seu entorn no varen faltar mai protestes de tot tipus. Les estructures que regien la societat gironina varen ser posades sovint en dubte per grups diversos que intentaven deslligar-se d'una situació d'extrema dependència. En l'àmbit urbà, esclataven revoltes protagonitzades per una població descontenta, sovint aclaparada per crisis severes de subsistència. En l'àmbit rural, la revolta més destacada fou la protagonitzada pels remences, que va tenir un ressò important a la ciutat de Girona.

L'EXEMPLE DELS REMENCES

"Els mals usos són, en tots els sentits, absolutament horribles a la llei de la natura, a les Escriptures i al precepte diví".

[Llibre del Sindicat Remença, 1448, fol. 2r]

Els pagesos de remença eren homes i dones vinculats, per contracte, a un mas i les seves terres i obligats a pagar una remença o redempció per a deslliurar-se d'aquesta adscripció a la terra. A més estaven subjectes a altres servituds –coneguts com a "mals usos"- i drets que el pagès devia al senyor.

Els remences de les diòcesis de Girona, Vic, Barcelona, Elna i Urgell es reuniren en diverses ocasions, sota l'autorització del rei Alfons IV el Magnànim, per tal de nomenar els seus síndics o representants per a negociar l'abolició de la servitud dels mals usos i recollir els diners necessaris per a sufragar el procés.

UN PAGÈS TREBALLANT

Fotocomposició de Josep M. Oliveras a partir d'un detall d'un frontal d'altar del s. XIV (MNAC)

L'ACTIVITAT ECONÒMICA: MANUFACTURA I COMERÇ

La ciutat de Girona fou un important nucli d'activitat econòmica al llarg de l'edat mitjana. Durant els segles inicials, el bisbe i els canonges, els eclesiàstics i els membres de la noblesa o el patriciat, detentors de dominis i rendes rurals, ja dinamitzaven l'economia tot creant una demanda diversificada que atreïa cap a Girona mercaders i artesans. A partir del segle XII, junt amb els intercanvis comercials, prengué importància el desenvolupament de les manufactures i serveis; a l'entorn de 1300, els mercaders gironins ja comercialitzaven béns vinguts de lluny, com els teixits flamencs, i oferien productes gironins, com els derivats de la pell. Però durant el segle XV, l'augment de les tensions socials i, sobretot, la llarga guerra civil que va afectar directament l'economia regional van comportar una crisi de greus proporcions per a l'economia de la ciutat.

EL MERCAT, MOTOR ECONÒMIC

Els mercats de la ciutat medieval es desenvoluparen a diversos nivells. Des de molt antic hi havia un mercat setmanal de productes agrícoles, però també se'n formà un de manufactures i aliments en tendes o taules permanents. L'augment de la clientela i la irradiació regional van estimular la diversificació i l'especialització dels oficis: a Girona es podien comprar productes que no es trobaven a les petites viles de la regió, com joies, armes (ballestes), derivats de la pell, vànoves o flassades. A més dels que provenien de la mateixa ciutat i de les parròquies de l'entorn, al mercat hi havia productes d'indrets més llunyans, com els cereals de Sicília, la llana del Maestrat o els teixits de Perpinyà o Camprodon. Els mercaders gironins també sortien a vendre i, així, al principi del segle XIV, documentem drapers gironins amb taules als mercats de Caldes de Malavella, Amer o Besalú. Finalment, les fires de Girona oferien als mercaders de moltes petites viles l'oportunitat de vendre i proveir-se a l'engròs: una demostració clara de la importància de la ciutat com a centre distribuïdor a nivell regional.

Dibuix de Jaume Riart

ELS TALLERS ARTESANALS: LA PRESENCIA DE LES DONES

Tota la família estava ocupada al taller artesanal: també les dones, que a més eren les responsables d'administrar i abastir la llar i, sobretot, de vetllar pels infants, vells i malalts. Les dones aprenien, ajudaven i treballaven al taller del pare i, després, al del marit. En cas d'absència o mort del mestre, elles dirigien el taller. Les talles de la ciutat de Girona dels segles XIV i XV recullen el nom de nombroses artesanes amb indicació del seu ofici, com Blanca, pintora, o Dominga, vitrallera.

ELS PROFESSIONALS DE LA SALUT

A Girona, abans de la pesta de 1348 hi havia en total més de trenta especialistes de la salut, entre físics, cirurgians, apotecaris i barbers, que posseïen llibres especialitzats a les seves biblioteques. Alguns, com els famosos cirurgians Berenguer i Jaume Riera o Sarriera, van estar al servei del rei i la cort; d'altres serviren el bisbe i els canonges, com Ramon de Cornellà (1296), mestre Albert (1305) o mestre Guerau de Santdionís (1318). Però molts atenien també malalts més modestos o oferien els seus consells professionals a tota la població. La interacció entre metges jueus i cristians era molt habitual. Els serveis de la salut constituïen, doncs, una altra especialitat que Girona oferia al seu entorn regional: a mitjan segle XIV, un apotecari com Ramon de Sant Medir servia clients vinguts de la Bisbal d'Empordà, Banyoles o Camprodon.

EL TÈXTEL, PRIMER PRODUCTE MANUFACTURAT

El teixit va ser una de les principals manufactures fabricades a Girona i venudes pels mercaders gironins. Prop del Ter es documenten molts molins drapers des del principi del segle XIII. Al segle XIV s'importava llana del Maestrat, una de les zones productores més importants de l'època. També era habitual la producció i el consum de teixits de lli, sobretot per a roba interior i llençols. Els paraires, essencials perquè s'encarregaven de la preparació de la llana, foren reconeguts com a gremi per un privilegi de 1330; en el fogatge de 1360 se'n compten 77, un nombre que demostra el pes d'aquesta manufactura a la ciutat.

JURISTES, NOTARIS I CANVISTES

A més de la millora en les comunicacions, ponts i camins, l'expansió de l'activitat comercial als segles XIII i XIV es basà en el desenvolupament del crèdit i dels instruments jurídics que permetien comprar i pagar a terminis o bé demanar diners en préstec amb relativa facilitat i seguretat per a les dues parts. A Girona, a diferència dels nuclis menors, es podien trobar prestamistes disposats a oferir diners (sovint mitjançant els jueus de la ciutat, que permetien encobrir la usura prohibida entre cristians), notaris que per un preu mòdic facilitaven escriptures (que donaven seguretat a les operacions comercials i creditícies) i juristes als quals hom podia adreçar-se en cas de conflicte. Molts d'aquests professionals oferien també els seus serveis en taules del mercat.

LA INDÚSTRIA DE LA CONSTRUCCIÓ

De les pedreres de Montjuïc i de Pedret se n'ha extret des d'antic la matèria primera per bastir la ciutat. Les muralles, els edificis religiosos i les innombrables construccions civils han tingut els tallers de picapedrers gironins de protagonistes, on tallaven la pedra i, a més a més, fabricaven una gran quantitat de portalades, columnes i capitells que eren exportats arreu de la Mediterrània per ser muntats en diferents construccions.

ELS OFICIS DE LA PELL

Un altre gran sector de la manufactura era el de la pell. Segons el fogatge de 1360 hi havia centenars d'artesans que treballaven amb pell, molts d'ells com a sabaters, relativament comuns a tot arreu, però també blanquers, albadiners o bossers, que eren oficis molt més rars i especialitzats. Algunes famílies gironines, com els Bell-lloc, van començar dedicant-se a la pellisseria i acabaren com a mercaders actius en les rutes mediterrànies, al capdamunt de l'oligarquia urbana.

SANT MARC GUARINT EL SABATER ANIÀ,
1346 (Detall del retaule de Sant Marc de la Seu
de Manresa. Arnau Bassa)

ELS OFICIS DEL METALL

El treball dels metalls ocupava també una proporció de l'artesanat gironí: des dels argenters fins als ferrers, com testimonia la toponímia urbana (Argenteria, Ferreries Velles). El treball del ferro, a més, servia per a la fabricació d'armes (escuts, espases o ballestes), que els habitants de la rodalia podien adquirir a la ciutat. Així, el carrer que al segle XIII s'anomenava "de les Fàbregues", per les fargues que hi havia instal·lades al peu de l'Onyar, passà més tard a dir-se "de les Ballesteries".

ELS PODERS DE LA CIUTAT

La Girona medieval fou governada pels seus comtes i bisbes des del final del segle VIII i, a partir del segle XI, pels seus representants feudals i vassalls immediats, eclesiàstics i laics. Des de mitjan segle XII va manifestar-se també una burgesia urbana que acompanyà el creixement urbanístic i econòmic de la ciutat, però el seu reconeixement polític definitiu no arribà fins al final del segle XIII, quan s'aconseguí el privilegi d'escollir jurats. Aquest règim municipal es desenvolupà al llarg dels segles XIV i XV, encara que també augmentaren els conflictes relacionats amb la gestió del poder local.

EL PODER COMTAL I REIAL

Amb la integració al regne franc, Girona passà a ser governada per un comte designat per l'emperador, càrrec hereditari des del final del segle IX. Al segle XI els comtes generalitzaren la cessió feudal de part del seu domini –jurisdicció, tributs, cases, muralles...– a nobles i clergues, fonamentant el seu poder més en relacions personals de fidelitat que no en un control directe. A mitjan segle XII el comte de Barcelona (i de Girona) esdevingué rei d'Aragó. Els seus intents de recuperar el domini mitjançant els seus representants legals -veguers, batlles i jutges, que formaven la cort de Girona- comportà conflictes greus amb el bisbe i el clergat. El rei, però, conservà la màxima autoritat sobre la ciutat.

EL PODER ECLESIASTIC

La condició de capital episcopal de Girona va accentuar la preponderància de les institucions eclesiàstiques, ja per elles mateixes molt visibles al món medieval. El bisbe havia heretat de l'època imperial una certa representació del poder públic, però cada cop més l'exercia com a senyor feudal. D'altra banda, cal tenir en compte el capítol de canonges de la catedral i el de Sant Feliu, les comunitats benedictines de Sant Daniel i de Sant Pere de Galligants (el seu abat arribà a tenir jurisdicció civil i criminal), posteriorment els mendicants (franciscans i clarisses, dominics, mercedaris, carmelites) i encara el clergat parroquial i un nombre creixent de beneficiats i personal subordinat.

A més de proveir atenció espiritual als feligresos, aquestes institucions de gran ascendència social i fins i tot política retenien moltes possessions urbanes i rurals, d'on derivaven notables recursos econòmics, desigualment repartits entre ells.

ART I CULTURA

En ser un dels centres principals de la Catalunya artística medieval, Girona conserva encara ara un repertori significatiu del passat artístic d'aquest llarg període, amb creacions notables del romànic, com l'excel·lent Tapís de la Creació o els claustres de la catedral, de Sant Pere de Galligants i de Sant Daniel, i construccions remarcables del gòtic, com les esglésies de Sant Feliu o de Sant Domènec, la façana de la Pia Almoina o la mateixa catedral. Igualment, els centres intel·lectuals com la catedral o el convent de Sant Domènec, així com -progressivament- els autors profans, feren de la ciutat una peça imprescindible del sistema cultural i literari del país al llarg dels segles medievals.

LA CREACIÓ LITERÀRIA

Com a centre intel·lectual, al llarg de l'edat mitjana Girona fou la llar d'alguns literats de fama reconeguda, entre els quals en destaquen alguns de jueus. Entre els cristians són cèlebres poetes, teòlegs i humanistes que tenen un lloc preeminent en la història de la literatura catalana, particularment entre els segles XIII i XV.

EL PODER MUNICIPAL

L'existència d'un poder municipal autònom a Girona es consolidà quan el rei concedí a la reunió dels ciutadans la condició d'*universitas* (1263), que comportava personalitat jurídica pròpia i la capacitat de designar representants amb poder de decisió. El rei, al seu torn, obtenia així un nou interlocutor per a les seves creixents demandes de diners, que enfortien l'autonomia política de la ciutat però que van comportar un endeutament crònic al llarg del segle XIV. Tanmateix, no tots els habitants de Girona eren ciutadans: n'estaven exclosos, per exemple, els jueus, els nobles, els eclesiàstics, els forasters o els esclaus

BOSSA D'INSACULACIÓ

La insaculació era el procediment d'elecció dels jurats de la ciutat. Els noms dels candidats, escrits en un trosset de pergami inserit en una boleta, es posaven dins d'una bossa, i un a mà infantil i suposadament innocent n'extreia els noms dels que serien escollits.

Textos: Anna Gironella, Marc Sureda i Jordi Sagrera
Dibuixos: Jordi Sagrera i Jaume Riart
Disseny gràfic: Babooh! Disseny i comunicació
Revisió ortogràfica català: CNL-Girona
Traduccions: Anna Martínez

MHG

Carrer de la Força, 27 • 17004 Girona • T. 972 222 229
museuhistoria@ajgirona.cat • www.girona.cat/museuhistoria

 @Gironamuseus

 facebook.com/gironamuseus

 Ajuntament de Girona

Amb la col·laboració de

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

 Diputació de Girona

 Girona
Museu d'Arqueologia
de Catalunya

MUSEU D'HISTÒRIA DE GIRONA